

УДК 37.013.42:06.011:061.213

ЗАЛУЧЕННЯ МОЛОДІЖНИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ДО РОБОТИ З ПРОФІЛАКТИКИ НАРКОМАНІЇ СЕРЕД ШКОЛЯРІВ

Поліщук Юрій Йосипович
м.Тернопіль

У статті аналізується проблема системного підходу до профілактики вживання наркогенних речовин школярами. Особливу увагу приділено аналізу ролі молодіжних громадських об'єднань у системі профілактики наркоманії. Розкрито форми і методи діяльності молодіжних громадських об'єднань з профілактики вживання наркогенних речовин школярами, їх взаємодія з іншими суб'єктами, що здійснюють профілактичну роботу у дитячо-молодіжному середовищі, схарактеризовано функціональне поле діяльності соціального педагога як координатора зусиль суб'єктів, що здійснюють профілактику наркоманії серед школярів.

Ключові слова: школярі, профілактика наркоманії, молодіжні громадські об'єднання, форми і методи профілактики наркоманії, соціальний педагог, функціональне поле професійної соціально-педагогічної діяльності, суб'єкти здійснення профілактики наркоманії.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями. Як свідчать соціологічні дослідження за останнє десятиріччя значно помолодшав контингент осіб, які вперше долучилися до вживання наркотичних засобів. Нині більшість починаючих наркоманів – це особи 14-15 річного віку. Зазначений факт примушує по новому підійти до проблеми організації профілактики і до роботи соціального педагога у цій сфері.

Сьогодні більшість фахівців стверджує, що профілактичну роботу слід починати з дітьми 12-13 річного віку. Причому значне місце в цій діяльності вони відводять самій молоді, і, зокрема, дитячим і молодіжним громадським об'єднанням. У реальній практиці основну роль у профілактичній роботі відіграють соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді, а також педагогічні колективи загальноосвітніх і професійних навчальних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Українські педагоги-науковці накопи-

чили досить багатий досвід вивчення теоретичних засад організації профілактичної роботи зі школярами в Україні. У вітчизняній науці соціально-педагогічні підходи щодо організації профілактичної роботи розглядали О.Безпалько, І.Зверева, Г.Лактіонова, Н.Лавриченко, І.Пєша, С.Харченко та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Зважаючи на недостатній рівень вивчення та аналізу можливостей організації роботи з профілактики наркоманії серед школярів, вважаємо за доцільне проаналізувати досвід роботи молодіжних громадських об'єднань із зазначеною категорією клієнтів та визначити основні ідеї та форми його реалізації.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Матеріали статті виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретичні і методичні основи соціально-педагогічної діяльності і соціально-педагогічної освіти» (ПК № 0109U002310).

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої статті є вивчення можливості покращення системи роботи з профілактики наркоманії серед школярів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. У ході проведеного формувального експерименту ми залучили до зазначеної діяльності ряд молодіжних громадських об'єднань, що дозволило досягти не лише певних практичних результатів, але й сформулювати теоретико-методологічну основу участі молодіжних громадських об'єднань у антинаркогенній профілактичній роботі. Зокрема, ми вважаємо, що профілактику наркоманії у підлітковому середовищі необхідно розглядати як суб'єкт-суб'єктний процес, спрямований на формування теоретичної і практичної готовності всіх суб'єктів процесу профілактики до розвитку у представників підростаючого покоління позитивних рис особистості.

У якості організаційно-педагогічних умов розгортання

профілактики наркоманії необхідно розглядати обставини і ситуації ціле направленої взаємодії всіх суб'єктів процесу профілактики у підготовці підлітків до освоєння соціально-значущих засобів подолання наркотичних спокос.

Вважаємо, що теоретико-методологічною основою організації профілактичної роботи серед школярів може виступати варіативно-суб'єктний підхід, який розглядається нами як двосторонній взаємопов'язаний процес, спрямований на створення оптимальних соціально-педагогічних умов, завдяки яким можна домогтись усунення наркотичного впливу з боку осіб, які вже втягнуті у наркотичний бізнес або самі вживають наркотичні засоби, а також активізувати розвиток особистісних ресурсів учнівської молоді, сформулювати ціннісні орієнтації на здоровий спосіб життя та активну соціально і особистісно значущу діяльність.

Реалізація варіативно-суб'єктного підходу передбачає: – розвиток духовно-моральних, інтелектуальних і фізичних ресурсів старшокласників; – формування у школярів позитивного ставлення до суспільних цінностей; – розвиток активної життєвої позиції в ситуаціях вибору і особистісної відповідальності за наслідки вибору; – формування якостей соціальної компетентності, навиків спілкування, емпатії, бажання надавати підтримку своїм ровесникам.

На нашу думку, ефективність профілактики наркоманії серед школярів забезпечується в процесі реалізації таких соціально-педагогічних умов: – формування цінностей здорового образу життя як результат, наслідок набуття соціального досвіду особистістю; – використання потенціалу педагогічного впливу молодіжних громадських об'єднань; – інтеграція зусиль соціальних інститутів в ході розробки і реалізації профілактичних програм для молоді; – підготовка кадрів серед членів молодіжних громадських об'єднань для роботи з профілактики наркоманії серед учнівської молоді; – розгортання волонтерського руху на базі молодіжних громадських об'єднань.

У якості комплексу критеріїв виявлення ефективності профілактичної роботи з попередження наркоманії в підлітковому середовищі можна розглядати: – когнітивний (наявність необхідних знань про наркоманію, особливостях її поширення серед школярів, про причини, що породжують зазначене явище, про зміст профілактичних програм, які в комплексі реалізуються всіма суб'єктами); – мотиваційний (наявність стійкої установки суб'єктів процесу профілактики наркоманії, всіх соціальних інститутів суспільства на створення і реалізацію профілактичних програм); – організаційно-діяльнісний (наявність необхідних вмінь і навичок організації профілактичної роботи спеціалістами молодіжної сфери серед школярів, використання ними різноманітних форм і методів профілактичної роботи).

Однією з найбільш важливих складових частин роботи соціального педагога з організації профілактичної роботи є моніторинг.

Результати моніторингу, на який повинен орієнтуватися соціальний педагог, як правило відображають загальний стан зазначеної проблеми. На жаль, отримати повністю об'єктивну оцінку процедура моніторингу не дозволяє. Разом з тим, отримавши певні дані, ми маємо можливість з достатньою долею впевненості стверджувати про наявність тенденції і прогнозувати розвиток подій, а достовірність отриманих даних (хоча і з певною пересторогою) дозволяє нам формулювати оціночні явища.

Моніторинг і оцінка є базовою основою подальшого програмування всієї профілактичної роботи. Застосування моніторингу і оцінки на практиці дозволяє нам не лише відслідковувати відповідність реальної діяльності прогнозованим результатам, але й визначити причини залучення конкретних осіб до вживання наркотичних засобів, оцінити ефективність профілактичних заходів і вносити корективи в процес соціально-педагогічної діяльності.

Моніторинг кількісно-якісних змін стану поширення наркоманії серед підлітків, який ми використали в ході дослідження,

являє собою систему збору, обробки, збереження і поширення інформації про існуючу практику реалізації профілактичних програм, орієнтованих на інформаційне забезпечення процесу формування несприйнятливості до вживання наркотичних засобів.

Базовою основою організації профілактичної роботи є: – по-перше, робота по формуванню установки на здоровий спосіб життя; – по-друге, виховання особистості з відповідними морально-етичними поглядами і переконаннями.

Інакше кажучи, профілактична антинаркогенна робота, по суті включає в себе всю виховну роботу зі школярами. Разом з тим практика сьогодення свідчить про те, що виховний вплив загальноосвітнього навчального закладу поступається соціалізуючому впливу позашкільного середовища, що ставить на порядок денний питання активізації роботи з педагогізації позашкільного соціуму, впорядкування його впливів на школярів.

Практика свідчить, що значну частину часу старшокласник проводить за межами школи в процесі поза навчальної діяльності. Результати соціологічних досліджень дають підстави стверджувати, що для 80-85% учнів позашкільна діяльність відбувається в мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу. Отже, ефективність роботи соціального педагога як суб'єкта впливу на процес профілактики наркоманії, не може бути точно оцінена і проаналізована без відповідної оцінки і аналізу взаємозв'язку компонентів всієї системи соціалізації, включаючи і поза шкільну діяльність у мікрорайоні загальноосвітнього навчального закладу.

Взаємодія всіх соціальних інститутів у процесі здійснення профілактичної роботи (сім'ї, загальноосвітнього навчального закладу, соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, дитячих і молодіжних громадських об'єднань, позашкільних виховних закладів, територіальної громади, соціальних педагогів, соціальних працівників і психологів, закладів культури і дозвілля та інших суб'єктів соціалізуючих і виховних впливів) процес цілком об'єктивний, але разом з тим і суперечливий, який потребує координації, інтеграції і корекції.

Враховуючи різноплановість функціонування зазначених суб'єктів, вважаємо, що саме соціальний педагог може взяти на себе функцію координатора і організатора дій суб'єктів соціалізуючих і виховних впливів, організувати їхню взаємодію в рамках функціонування відкритої соціально-педагогічної системи.

Не применшуючи виховної ролі загальноосвітнього навчального закладу, ми стверджуємо про необхідність побудови з ним і навколо нього відкритої соціально-педагогічної системи, тобто про потребу педагогізації позашкільного мікросоціуму. Стрижневою основою при цьому є створення механізму взаємодії та єдності дій всіх соціально-виховних інститутів, координація їхніх зусиль. Важливо наголосити на тому, що у процесі функціонування відкритої соціально-педагогічної системи соціальний педагог повинен домогтись того, щоб в комплексі розв'язуватися чотири організаційно-виховні завдання: *по-перше*, необхідно налагодити чітку координацію дій всіх суб'єктів процесу профілактики наркоманії; *по-друге*, особистість повинна не лише перебувати в полі дії духовно-культурних цінностей суспільства, а й бути активним учасником культурологічного процесу; *по-третє*, забезпечити створення умов розгортання інтеграції всіх частин системи у структурно організовану цілісність; *по-четверте*, передбачити створення соціально-педагогічних умов для всебічної реалізації учнівською молоддю своїх інтересів, прагнень та мрій.

Виходячи із зазначеного вважаємо, що діяльність соціального педагога покликана сприяти виникненню відкритої соціально-педагогічної системи, внаслідок чого "стихийно діюче середовище перетвориться в середовище організаційне, виховне" [7, с.136].

Ці ідеї далеко не нові. Концепція взаємодії загально-

освітніх навчальних закладів і оточуючого їх соціального середовища розроблялась ще у 20-х роках ХХ століття М.Крупеніною, С.Шацьким, В.Шульгіним та іншими педагогами. Не слід забувати, що соціальна педагогіка 20-х років розвивалась за такими напрямками: – пошук форм і методів взаємодії педагогічних колективів із оточуючим соціальним середовищем; – вплив школи на піднесення загальної педагогічної культури і освіченості осіб з позашкільного соціального оточення, які залучались до співробітництва; – розробка нових методик виховання із залученням суб'єктів позашкільних впливів на дітей; – опора на громадські об'єднання; боротьба з безпритульністю, важковиховуваністю, участь у ліквідації безграмотності населення та інші заходи.

Сучасна соціально-педагогічна практика дозволяє стверджувати, що ефективним засобом профілактики наркоманії стали молодіжні громадські об'єднання. Сучасний молодіжний рух – явище дуже складне і багатогранне. Йому притаманна динаміка, різновіковий склад учасників, значний діапазон міжособистісного спілкування, багаторівнева система контактів; неформальний, нерегламентований характер життєдіяльності в середовищі як однолітків, так і більш старшої молоді; добровільність видів і форм занять. Молодіжне громадське об'єднання, на думку А. Кіріпніча, це «різновид малої групи, яка функціонує як соціальна організація, для якої характерною є довільно сформована організаційна структура, демократичні міжособистісні відносини, активні форми життєдіяльності молоді, зміст яких формує взаємодія членів об'єднань» [1, с.17].

С.Тіханова вважає, що молодіжне громадське об'єднання це «громадське формування в якому самостійно і добровільно об'єднуються молоді громадяни для спільної діяльності, яка задовольняє їхні соціальні потреби та інтереси» [6, с.22].

Деякі з них змогли нагромадити певний досвід з організації профілактики вживання наркогенних речовин. Одним з таких об'єднань є скаутська організація Пласт. Особливістю цієї молодіжної організації є те, що в ній є значна кількість підлітків.

Під час констатувального етапу дослідження було з'ясовано, що 70,9% підлітків-пластунів мають недостатній рівень сформованого несприйняття наркогенних спокус, що дозволяє припустити можливість прилучення в перспективі певної частини їх до вживання наркогенних речовин. Виявлено, що близько 60% пластунів підліткового віку не мають повноцінних знань про шкідливість наркогенних речовин, а понад 80% не готові поширювати серед своїх однолітків знання про шкідливість наркогенів, ще самі не стали прикладом наслідування здорового способу життя.

У ході співпраці соціальних педагогів з керівним активом Пласту було визначено основні завдання зазначеної молодіжної спілки з формування у її членів несприйнятливості до вживання наркогенних речовин. До них слід віднести:

– *оволодіння пластунами системою знань про шкідливу дію та наслідки вживання наркогенних речовин* (засвоєння підлітками-пластунами об'єктивної, науково обґрунтованої інформації про принципи і механізм дії наркогенних речовин на всі органи людського тіла; засвоєння засад пластової ідеології, які забороняють вживати алкогольні напої та наркогенні речовини);

– *формування вміння протистояти груповому тиску однолітків, який часто схиляє до паління цигарок, вживання алкогольних напоїв та наркотичних засобів* (формування інтересу до самовдосконалення (інтелектуального, морального і фізичного), прагнення до максимальної реалізації своїх інтересів і потреб, формування здатності до адекватної самооцінки; допомога у самовихованні, навчання методам керування своїм психічним станом);

– *прищеплення підліткам-пластунам прагнення боротися з поширенням наркоманії серед позаспількового*

підліткового оточення (проведення з ровесниками профілактичних бесід, залучення їх до участі в акціях антинаркогенного спрямування, формування у них інтересу до здорового способу життя, до занять фізкультурою, спортом, туризмом);

– *аналіз рівня і факторів наркотизації підлітків у конкретних мікрорайонах загальноосвітніх і професійних навчальних закладів, організація взаємодії з іншими суб'єктами профілактичної роботи* (моніторинг наркогенної ситуації, спільні акції і заходи, вивчення ситуації у проблемних сім'ях, інтересів неспількової молоді).

Спираючись на означені завдання було не лише вдосконалено систему антинаркогенного виховання підлітків-пластунів, а й залучено членів цієї організації до співробітництва з іншими суб'єктами профілактичної антинаркогенної роботи.

У процесі зазначеної роботи було виявлено, що структура формування несприйнятливості до вживання наркогенних речовин містить понятійний, мотиваційно-ціннісний, оціночний, емоційно-вольовий, поведінковий компоненти. Теоретичний аналіз показав, що несприйнятливості характеризується високим рівнем розвитку особистості, орієнтацією на сформований позитивний ідеал; динамікою у процесі розв'язання життєвих проблем; твердими моральними переконаннями та установками; духовним багатством особистості; здатністю ставити перед собою перспективні цілі і досягати їх; вмінням контролювати свою поведінку, не піддаватися спокусам; адекватною оцінкою і самооцінкою; розвитком вольових якостей.

Дослідження показало, що не лише Пласт, а й інші молодіжні громадські об'єднання мають значні можливості формування у підлітків несприйнятливості до вживання наркогенних речовин. Проте ці можливості використовуються явно недостатньо через: – недостатню мотивацію до участі в активній профілактичній кампанії; – слабо розроблену методику участі молодіжних громадських об'єднань у зазначеній роботі; – наявні недоліки у застосуванні відповідних до змісту, форм і методів антинаркогенної профілактичної роботи; – відсутність скоординованих дій соціальних педагогів, педагогічних колективів загальноосвітніх і професійних навчальних закладів, молодіжних громадських об'єднань та інших суб'єктів профілактичної роботи.

Базуючись як на теоретичних напрацюваннях, так і на отриманих практичних результатах, ми виділили суб'єктивні і об'єктивні компоненти, які на нашу думку, є необхідними для розширення впливу молодіжних громадських об'єднань на процес профілактики наркоманії серед учнівської молоді.

До суб'єктивних компонентів, пов'язаних з внутрішньою організацією діяльності молодіжної спілки ми віднесли: – об'єднання і згуртування однодумців із рядів своєї мікрогрупи і залучення їх в активну профілактичну діяльність; – напрацювання антинаркогенної профілактичної програми діяльності молодіжного громадського об'єднання, вироблення спільної позиції членів об'єднання з даного питання. Позиція може бути ефективною, якщо вона буде опиратися на принципи незалежності свого громадського положення і створення довірливих відносин з оточенням, включенням у вирішення зазначеної проблеми; якщо будуть чітко визначені цілі і завдання її розв'язання; – створення корпоративної субкультури, що включає в себе елементи підлітково-молодіжної субкультури, і яка повинна опиратися на цінності, що є привабливими для шкільної молоді; – розуміння кожним членом молодіжної спілки перспектив розвитку спілки, її стратегічних завдань.

Об'єктивними компонентами організації антинаркогенної профілактичної діяльності молодіжного громадського об'єднання є: – створення постійного інформаційного поля; – вивчення особливостей цільової групи, призначенням якої повинна стати організація активної профілактичної роботи (гендерних, культурних особливостей членів групи,

характер, соціальний стан батьків, умови життєдіяльності тощо); – постійний моніторинг стосовно наркогенної ситуації в загальноосвітньому (професійному) навчальному закладі, у позашкільному соціумі.

У ході проведеного експерименту, із врахуванням специфіки діяльності різних молодіжних громадських об'єднань, з якими велась профілактична робота, нами були виділені пріоритетні напрями і умови удосконалення діяльності зазначених об'єднань у контексті досліджуваної проблеми. До них ми відносимо: – формування навиків несприйнятливості до пропозиції спробувати наркотичну речовину, стійкості у відношенні можливих чинників тиску на особистість; – розвиток рефлексії і критичного ставлення до так званих «кайфових цінностей» (алкогольних напоїв, тютюнових виробів і наркотичних речовин); – формування емоційно-вольової сфери особистості: емоційної стійкості, емоційно-вольової регуляції, вміння переносити негативні емоції; – заохочення самостійності і поширення «зони відповідальності» на всіх членів молодіжних громадських об'єднань; – розвиток прогностичного мислення; – формування адекватної самооцінки; – розвиток навиків ефектив-

ного спілкування; – опрацювання світоглядних позицій по відношенню до таких понять як задоволення, здоров'я, дорослість, залежність-незалежність вибору; – забезпечення системи підтримки, як інформаційної, так і соціально-педагогічної; – опора на комплекс психолого-педагогічних методів, на принципи діалогічного спілкування, створення довірливої атмосфери поваги і прийняття; – опора на різні види і форми інформаційного впливу як на членів молодіжних спілок, так і на школярів, що не перебувають у їхньому складі; – професійна компетентність соціального педагога, його технологічна грамотність, інформованість, бажання активно співпрацювати з лідерами молодіжних громадських об'єднань; – створення соціально позитивної обстановки у позашкільному мікро соціумі, серед членів молодіжних громадських об'єднань, формування варіативних профілактичних програм і їх узгодження зі всіма суб'єктами, які беруть участь у зазначеній діяльності.

Таким чином, спільна профілактична діяльність всіх зацікавлених суб'єктів може суттєво знизити ризик поширення вживання наркотичних речовин представниками підрастаючого покоління.

Література та джерела

1. Кирпичник А.Г. Типы молодёжных объединений и особенности участия взрослых в организации их деятельности / А.Г.Кирпичник // Психолого-педагогические проблемы подготовки организаторов и лидеров молодёжных и юношеских объединений / Под ред. Е.Мальцевой. – М.: Педагогика, 1994. – С.16-21
2. Мальцева Э.А. Педагогика детского движения / Э.А.Мальцева, Н.М.Костина. – Ижевск: Удмуртский гос. ун-т, 2000. – 516 с.
3. Пилипенко О.І. Педагогічна діагностика вживання наркотичних речовин / О.І.Пилипенко. – К.: Ін-т педагогіки АПН України, 2002. – 97 с.
4. Профілактика наркотизації / Зб. Інформаційних, теоретичних та методичних матеріалів з проблем девіантної поведінки підлітків і молоді. – Випуск II. – К.: Академпрес, 2005. – 130 с.
5. Соціально-педагогічні та медико-психологічні заходи протидії вживанню наркотичних засобів неповнолітніми і молоддю. Науково-методичний посібник / Упорядник О.І.Пилипенко. – К.: А.Л.Д., 2000. – 100 с.
6. Тиханова С.В. Формирование ценностных ориентаций подростков в деятельности молодёжных общественных объединений: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.07. / С.В.Тиханова. – Челябинск, 1999. – 196 с.
7. Шацкий С.Т. Школа для детей или дети для школы / С.Т.Шацкий. Избранные педагогические сочинения: В 2 т. – М.: Педагогика, 1980. – Т.2. – 169 с.

В статье анализируется проблема системного подхода к профилактике употребления наркотических средств школьниками. Особенное внимание уделено анализу роли молодёжных общественных объединений в системе профилактики наркомании. Раскрыты формы и методы деятельности молодёжных общественных объединений по профилактике употребления наркотических средств школьниками, их взаимодействие с другими субъектами, которые осуществляют профилактическую работу в детской и молодежной среде, охарактеризовано функциональное поле деятельности социального педагога как координатора усилий субъектов, осуществляющих профилактику среди наркомании среди школьников.

Ключевые слова: школьники, профилактика наркомании, молодёжные общественные объединения, формы и методы профилактики наркомании, социальный педагог, функциональное поле профессиональной социально-педагогической деятельности, субъекты осуществления профилактики наркомании.

The author of the article has analyzed the problem of systematic approach to the prevention of drug abuse by pupils. Particular attention has been paid to the analysis of the role and impact of child and youth public organizations in the system of drug prevention. Forms and methods of child and youth organizations' preventive activity have been revealed. Their interaction with other organizations, engaged in preventive work, has been analyzed. Social pedagogue's functions of as coordinator of different organizations, engaged in prevention of drug abuse among pupils, have been characterized. The objective of components of drug misuse prevention of youth public association are: establishing of permanent information field; the study of characteristics of the target group whose function is to organize active preventive work (gender, cultural characteristics of group members, character, social status of parents, living conditions etc.); constant monitoring of the situation regarding drug misuse situation in secondary (vocational) schools, out-of-school environment.

Key words: pupils, drug abuse prevention, child and youth public organizations, forms and methods of drug abuse prevention, social pedagogue, functions of social-pedagogical activity, organizations of drug abuse prevention.